

Az Apor-kódex kötése¹

A Székely Nemzeti Múzeum A.1330 jelzetű *Apor-kódexének* fatáblás kötése vaknyomásos, sötétbarna bőr, amelynek elő- és háttáblája megegyezik (lásd a végén, 2-3. ábra). Díszítésére hatféle motívumot használt a könyvkötő. Az első keret rövidebb oldalain egy, a hosszabb oldalakon négy, illetve a gerinc mellett öt, apró ötszirmú rozetta látható. A második keretet a magyar reneszánsz kötésekre annyira jellemző akantuszos-palmettás bélyegző két variánsa díszíti. A harmadik keret üres. A középmező alatti és fölötti sávon virágtő bélyegzők helyezkednek el, míg a centrumot egy szabad gótikus rozetta tölti ki. A gerincet két dupla bordára fűzték. Az alsó és a felső gerincmezőn szívidomos rácsdíszítmények, a középsőn a táblákon látható virágtők sorakoznak. A táblákat egykor két fémkapocs zárta. Az előtábla mérete: 220x145, a háttábláé 217x149 mm.

A kötés sérült: a bőr törékeny, szakadozott, a táblák szélein, valamint a gerinc alsó és felső részén hiányzik. A bőrborítás a háttábláról és a gerincről levált, így azok jól megvizsgálhatók.

Mint több más kódexünk, az Apor-kódex is kolligátum. Tartalma: a zoltárok magyar nyelvű prózai fordítása, himnuszok, imádságok.² Akár a Bécsi- és a Münchener-kódex, a legrégebb magyar bibliafordítás egyik töredékét őrizte meg számunkra. A kódex anyaga papír. Terjedelme: 116 levél. Negyedréti.

A kéziratot, a 19. század második felétől kezdődően, nyelvészeti és irodalomtörténeti szempontból egyaránt többen elemezték.³ A kódex legrészletesebb, legszakyszerűbb leírását és értékelését Szabó Dénes készítette el.⁴ Feltételezései szerint, a kódex első és legrégebb részét, a zoltárokat, a 16. század legelején, esetleg a 15.

század legutolsó éveiben másolták. Továbbá valószínűnek tartja, hogy mint önálló psalterium, premontrei apácák tulajdonába került. Ezek azt a 16. század második évtizedében összekötötték néhány kolostorukban készült kisebb kézirattal. A kötetet egy budai mester készítette, aki később a Lányi-kódexet is kötötte. Az 1942-ben megjelent hasonmás kiadásban közteszi a két borító eredeti nagyságú fényképét és a teljes bélyegzőtáblázatot is.⁵ Volf György⁶, Zolnay Gyula⁷ és Csüry Bálint⁸ is megadják a kötés rövid leírását. Volf a méretét tévesen nyolcadrétiinek állapítja meg.

Bejegyzések:

Az első táblán belül: Petrus Apor (18. század első fele). - Baró Apor Susánna Pönkösti Gergelyné urasszony ajándéka (19. század második fele, Cserey János írása). - Székely Nemzeti Múzeum 1879 Sepsiszentgyörgy (pecsét). - A 22. levél rektóján: Cserey Zathuretzky Emilia (pecsét). Az elő- és a háttáblán belül, a 41-164. és a 188. lapon a 16. század elejéről származó olvasói bejegyzések láthatóak. A 102., 188. és 228. lap bejegyzései 19. századiak.

A kódex nevét első név szerint ismert tulajdonosától, báró Apor Péter (1676-1752) írotól⁹, illetve az Apor családtól vette. A könyvet a 19. század közepén Pünkösti Gergelyné báró Apor Zsuzsánna ajándékozta a Cserey családnak. Cserey Jánosné Zathureczky Emilia az általa alapított imecsfalvi Székely Múzeumban helyezte el megőrzésre, majd a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumnak adományozta.

A magyar reneszánsz kötéseknek különböző periódusai vannak. A reneszánsz kötésekkel kezd kialakulni a nemzeti jelleg, amely a helyi gótika hagyományáiból, az olasz reneszánszból és az iszlám művészetből is merít. A kora reneszánsz periódusban gótikus bélyegzőkből alkotott reneszánsz felépítésű, vaknyomásos kötések készültek. Ez részben megelőzi, részben átfedi a második korszakot, az aranyozott korvinák korszakát, amelyek kétségtelenül a magyar reneszánsz kötések csúcspontját képezik. Az Ulászló-kori periódusban a királyi műhelyen kívül több polgári és kolostori műhely tevékenykedett. Bár Ulászló 1516-ban elhunyt, ez a harmadik periódus kiter-

jed 1541-ig, Buda elfoglalásáig.¹⁰ Ezután a magyarországi és erdélyi műhelyekben készült kötések a német reneszánsz kötések kissé száraz és néha egyhangú stílusú díszítését követik.¹¹

Sz. Koroknay Éva az 1973-ban megjelent könyvében, összegezve az addigi kutatásait, hét ország 59 könyvtárában és gyűjteményében őrzött 327 reneszánsz kötetet mutat be és 20 kötéscsoportot állapít meg. A csoportokat a legszebb, legjellegzetesebb kötéstábláról, vagy az abban található mű szerzőjéről, illetve a kódex névadójáról nevezte el.¹²

A kutatott könyvtárak között nem szerepel egy erdélyi gyűjtemény sem, és így az Apor-kódex kötése sem kerülhetett be Koroknay repertóriumába. A kötet megjelenése óta számos más, Magyarországon, vagy külföldön őrzött magyar reneszánsz kötetet azonosítottak.¹³

Az Apor-kódex kötése a magyar reneszánsz kötések harmadik periódusába sorolható. A táblák felépítése és díszítése szerint a budai vaknyomásos reneszánsz kötéseknek ahhoz a típusához tartozik, amelyek a 16. század tízes éveiben készültek és több magyar nyelvemlék eredeti kötésével mutatnak *szoros rokonságot*. Ehhez a kötetípusához tartoznak Lucas Coronensis budai könyvkötő kötései is.¹⁴

Erre a hasonlóságra utal a második keret rövidebb oldalait díszítő akantuszos-palmettás inda (1. ábra, 1.), amely a kötetet összekapcsolja a Virginia- és a Nagyszombati-kódex kötéscsoportjával. Az 1-es bélyegző az ehhez a csoporthoz tartozó kötésekben látható motívum egyik variánsa. A második keret hosszabb oldalain látható bélyegző (2.) pedig az Ulászló-kori kötésekre jellemző akantuszos-palmettás inda egyik variánsa és utánemléke.¹⁵ A hasonlóságot Szabó Dénes is észrevette, és az Apor-kódex kötését összevetette a bécsi Österreichische Nationalbibliothek Cod. Lat. 44. jelzetű kézirat kötésével.¹⁶ A kódex Johannes Regiomontanus *Epitome Almagesti seu Megales syntaxeos Ptolemaei* című munkáját tartalmazza, hiteles korvína, de csak később, 1515-1516 körül kötötték be Budán, II. Ulászló számára.¹⁷ Azonban nem értünk egyet azzal a véleményével, miszerint az Apor-kódex 2. sz. akantuszos-palmettás bélyegzője azonos a szepeshelyi káptalan Gazi-

us kötetével. Utóbbi Antonius Gazius (1461-1520) olasz humanista *De tuenda et proroganda viri ac florida hominis iuventa Libellus* című kézzírtos munkája (1508), Thurzó Zsigmond (1465-1512) váradi püspöknek szóló ajánlással.¹⁸ Kötete valóban Budán készült 1509 körül, de más öt kötéssel együtt a Koroknay által Gazius-csoportnak nevezett kötéscsoporthoz tartozik.¹⁹

A sok bélyegzővariáns igazolja Rozsondai Marianne véleményét, amely szerint Budán (és Pesten) a 16. század elején több könyvkötő működhetett. Kapcsolatban álltak egymással, hasonló divatos minták szerint dolgoztak, és mindegyik egy kicsit a királyi műhelyt tekintette etalonnak.

Az Apor-kódex kötése a Lányi-kódex csoportjához tartozik. A csoport névadó darabja a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára őrző (K 43). A magyar nyelvű ordinariatum 1519-ben másolták premontrei apácák számára. A kódex magyar provenienciájához nem férhet kétség.²⁰ Koroknay 1973-ban 16 kötetet sorolt ebbe a csoportba. Ezek, kettő kivételével 1509-1519 közötti nyomtatványok.²¹ A Székely Nemzeti Múzeum A.1330 jelzetű kézirat kötésének motívumai a Lányi-Kódex négy bélyegzőjével mutatnak *teljes azonosságot*: az akantuszos-palmettás inda (1. ábra, 2.), a virágtő (4.), a kis rozetta (5.), valamint a szívidomos rácsdíszítmény (6.). A gótikus nagy rozetta (3.) megtalálható még a raguzai domonkos kolostor könyvtárának 35.I.3. ősnymtatvány (1496) tábláján²², a Borda Antikvárium 6564. számú Erasmus-kötetének (1516) kötésén²³, a Csíki Székely Múzeum 100/6587. és 1272. leltárszámú ősnymtatvány (15. század vége, 4. ábra)²⁴, valamint antikva (1514, 5. ábra) kötésén²⁵. A 2. sz. akantuszos-palmettás bélyegző a Csíki Székely Múzeum 100/6587. leltárszámú kötését is díszíti. A szívidomos rácsdíszítmény (6.) látható még a Borda Antikvárium említett könyvének és a Csíki Székely Múzeum 1272. leltárszámú könyvének a kötésén (utóbbi gerincén).

A Borda antikvárium és a Csíki Székely Múzeum két kötete is a Lányi-kódex csoportjához tartozik, de nem szerepel Koroknay repertóriumában. A három kötés bélyegzője lehetőséget nyújt további összefüggések keresésére. Ez esetleg egy másik tanulmány témája lehet.

Osszegzőként, az Apor-kódex magyar reneszánsz kötése egy budai könyvkötő műhelyben készült a 16. század második évtizedében, mint látszik a Lányi-kódex kötésével egyidőben.

Jegyzetek

1. Csapodi Csaba: Köszönetet Könya Ádám igazgató úrnak és Boer Hunor igazgatónak, hogy lehetővé tették számomra a kötés kutatását.

2. Csapodi Csaba - Csapodiné Gárdonyi Klára: *Bibliotheca Hungarica. Könyvtárak és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt*. II. kötet. 2. kötet. Budapest, 1993. 2621. sz.

3. Walf György: *Régi magyar codexek*. In: *Nyelvelmléktár. Régi magyar könyvtárak és nyomtatványok*. VIII. Budapest, 1879. XXXIV-XXXIX., 159-201. - Simonyi Zsigmond: *Nyelvtörténeti közlések*. In: *Akadémiai Értesítő*. 1886. 200-202. - Zolnay Gyula: *Nyelvelméink a könyvnyomtatás koráig*. Budapest, 1894. 111-133. - Csüry Bálint: *A Székely Nemzeti Múzeum régi könyvtáráról*. In: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*. Sepsiszentgyörgy, 1929. 95-101.

4. *Codices Hungarici II. Apor-kódex*. Bev. Szabó Dénes. Kolozsvár, 1942. 3. kötet. III-XX.

5. Walf György i.m. XXXIV.

6. Zolnay Gyula i.m. 111.

7. Csüry Bálint i.m. 95.

8. Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái*. I. kötet. Budapest, 1890. 208-211. - Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*. Bev. Kócziány László. Bukarest, 1978. 5-21.

9. Rozsondai Marianne: *Magyarországi gótikus és reneszánsz börkötések (Kézirat, a feladatokról kijelölése)*. In: *Ars Hungarica*. XVII, 1989/1. 65-66.

10. Borsa Gedeon: *Joannes Manlius könyvkötői tevékenysége*. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1970-1971*. 300-321. - Sz. Koroknay Éva: *Egy 16. századi nagyszombati kötészoport*. In: *Magyar Könyvszemle*. 93, 1977/1. 47-51. - Rozsondai Marianne: *Signierte Renaissance-Einbände deutschen Typs aus dem 16. Jahrhundert*. In: *Gutenberg-Jahrbuch*. 1988. 303-304. - Muckenhaupt Erzsébet: *XVI. századi német reneszánsz típusú szignált könyvkötések a csíksomlyói műemlékkönyvtár gyűjteményében*. In: *Erdélyi Múzeum*. LV, 1993/3-4. 8-10.

12. Sz. Koroknay Éva: *Magyar reneszánsz könyvkötések. Kolostori és polgári műhelyk*. In: *Művészettörténeti Füzetek* 6. Budapest, 1973.

13. Rozsondai Beláné Kolauch Marianne Hedvig: *Művészi kötéstablák a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában és azok könyvtörténeti vonatkozásai*. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1985. 198-212. Lásd Rozsondai Marianne további cikkeit: *A magyar gótikus és reneszánsz...* i.m. 65-66. - *Beiträge zur Einbandkunde VI. Ein ungarischer Renaissance-Einband, Buda um 1520*. In: *Philobiblion*. 34, 1992/2. 144-146. - *A Hungarian Renaissance binding in Oxford and its counterpart in Budapest*. In: *The Book Collector*. Autumn 1991. 371-381. - *Lucas Coronensis: budai könyvkötő a 16. század elején*. In: *Gesta Typographorum*. A budapesti Borda Antikvárium bibliofil kiadványának második darabja. Budapest, 1993. 8-18.

14. B. Koroknay Éva: *Eine ungarische Renaissance-Einbandgruppe vom Anfang des 16. Jahrhunderts*. In: *Gutenberg-Jahrbuch*. 1966. 361-371. - Rozsondai Marianne: *Beiträge zur Einbandkunde VI. Ein ungarischer...* i.m. 144-146. - Rozsondai Marianne: *Lucas Coronensis...* i.m. 18.

15. B. Koroknay Éva: *A korvina kötések Ulászló-kori periódusáról*. In: *Művészettörténeti Értesítő*. 1962/2-3. 125-136. - Sz. Koroknay Éva: *Cor-*

vinen-Einbände (1490 etwa 1520). In: *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungariae*. XV, 1969. 237-255.

16. *Codices Hungarici II. Apor-kódex...* i.m. VII.

17. Gottlieb, Theodor: *K.K. Hofbibliothek. Bucheinbände*. Wien, 1910. 14. tábla. - Hunyadi József: *A magyar könyvkötés művészete a mohácsi vétségig*. Budapest, 1973. 44. XVI. tábla. - Ilse Schunke: *Vom Still der Corvineinbände*. In: *Gutenberg-Jahrbuch*. 1944-1949. 209-227. - B. Koroknay Éva: *A korvina kötések Ulászló-kori...* i.m. 124-125. - Mazal, Otto: *Die Einbände für die König Matthias I. Corvinus und Wladislaw II. von Ungarn in der Österreichischen Nationalbibliothek*. In: *Gutenberg-Jahrbuch*. 1964. 354-369. - Csapodi Csaba: *The Corvinian Library. History and Stock*. Budapest, 1973. 572. - Csapodi Csaba - Csapodiné Gárdonyi Klára: *Bibliotheca Corviniana* ³. német kiadás. Budapest, 1982. 148. sz. XC. tábla.

18. Récsény Viktor: *Gázius Antal humanista író ismeretlen kézírata*. In: Hegedus St.: *Anacleta recentiora ad historiam renescentium litterarum spectantia*. Budapest, 1906. 125-136. Fénykép a 125. lap előtt. - Balogh Jolán: *Az erdélyi renaissance*. I. kötet. 1460-1541. Kolozsvár, 1943. 323. 248. képf.

19. Sz. Koroknay Éva: *Magyar reneszánsz könyvkötések...* i.m. XIII. csoport. Jegyzék 299.

20. Csapodi Csaba: *A "magyar codexek" elnevezési gyűjtemény (K 31-K 114)*. Budapest, 1973. K. 43.

21. Sz. Koroknay Éva: *Magyar reneszánsz könyvkötések...* i.m. Jegyzék 77. 53. képf.

22. Uo. Jegyzék 120. 47. képf.

23. Borda Antikvárium: *Katalógus* 18/1994. 6564. sz. Kép a 25. old.: Erasmus Rotterdams, Desiderius: *Institutio principis christiani*. Basileae, 1516. - 4.º

24. *Postilla evangeliorum*. 15. sz. vége - 4.º Fatáblás, vaknyomatos, barna börkötés (232x167 mm). A csíksomlyói ferencesek műemlék-könyvtárából származik.

25. Ludolphus de Saxonia: *Vita Jesu Christi*. Lyon, 1514. - 2.º Fatáblás, vaknyomatos, barna börkötés (268x174 mm). Ugyancsak a csíksomlyói ferencesek könyvtárából származik.

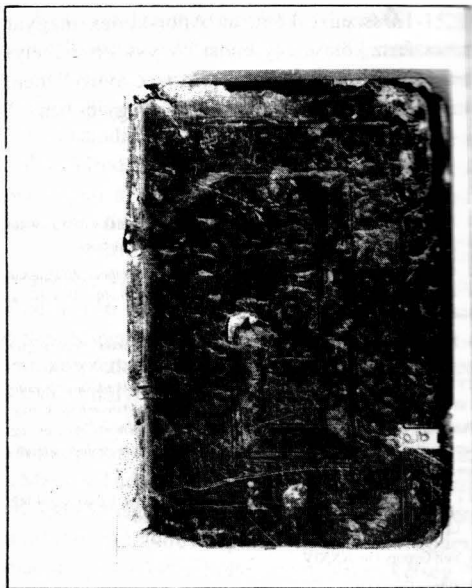
Legătura Codicelui Apor (Rezumat)

Lucrarea prezintă și descrie legătura Codicelui Apor, păstrat în colecția Muzeului Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe sub nr. de inv. A. 1330. Codicele Apor, ca și Codicele de la Viena și de la München, conține una din cele mai vechi traduceri ale Bibliei în limba maghiară. Are o legătură din soață de lemn învelită în piele maro închis, ornată cu ștampile în tehnica presajului sec. A fost realizată într-un atelier de legătorie din Buda în cursul celui de-al doilea deceniu al sec. al 16-lea. Este o legătură ornamentată în stilul renașterii maghiare și prezintă o strânsă analogie cu legăturile originale ale manuscriselor contemporane ce conțin texte în limba maghiară. Ștam-

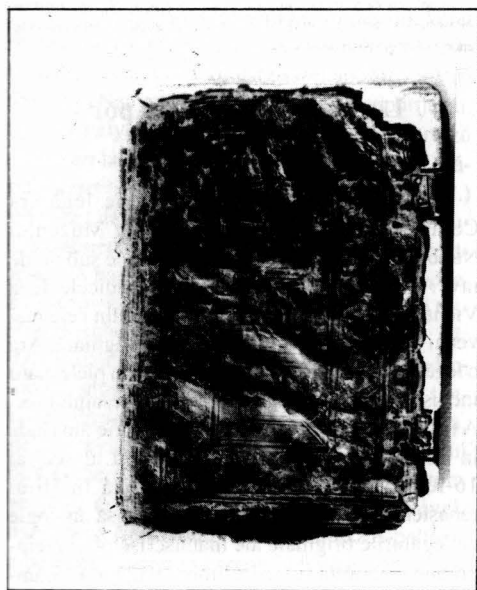
pilele sunt identice cu cele ale legăturii Codicelui Lányi.

The Binding of the Codex Apor (Abstract)

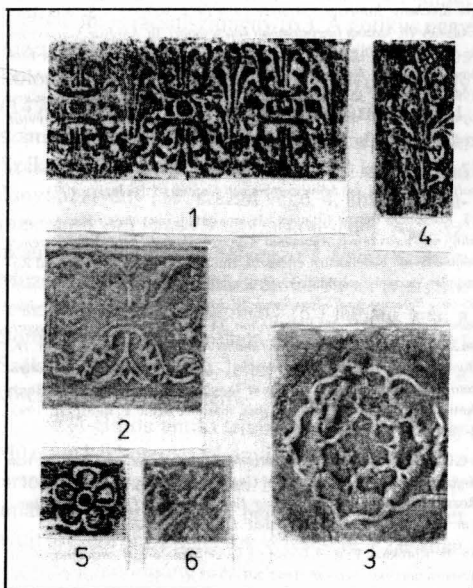
The author describes and shows the binding of the Codex Apor, which is kept at the Székely National Museum in Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe), under number A. 1330. The Codex Apor, just like the Codex from München and the Codex from Wien, contains one of the oldest translations of the Bible in Hungarian. It is bound with wooden-plates, in dark brown leather, adorned with goffers, and is the work of the bookbinding workshop in Buda, performed in the second decade of the 16th century. It is a Hungarian Renaissance style binding, that shows a close relationship to the original bindings of the period manuscripts containing texts in Hungarian. The stamps of the binding are identical with those of the Codex Lányi.

1. ábra Az Apor-kódex kötése. Előtábla.

2. ábra Az Apor-kódex kötése. Háttábla.
(Fotók: Szabó Gyöngyvér)

3. ábra Bélyegzőtáblázat.

4. ábra A Csiki Székely Múzeum 1272. leltárszámú antikva kötése. Előtábla. Ceruzalevonat.

